

Den Norske Kriminalistforening gjennom 75 år¹⁾

Av professor JOHS. ANDENÆS

Den 18. oktober 1892 møtte den norske kriminalistforening til sitt første møte. Det ble opplyst av formannen, professor Hagerup, at opprettelsen var besluttet på et møte samme år av Den internasjonale kriminalistforenings norske medlemmer, og at man hadde tenkt seg at foreningen skulle være en slags landsgruppe av denne. Men han fremhevet samtidig sterkt at det ikke var meningen at medlemmene skulle være forpliktet på noen slags kriminalistisk trosbekjennelse, slik som den internasjonale kriminalistforening opprinnelig hadde operert med. „Vi har“, sa han, „villet virke for utbredelsen av kjennskap til og interesse for de kriminalpolitiske spørsmål, og vi har villet gi sakkundige fagmenn på de forskjellige områder der faller inn under nåtidens kriminalistiske bestrebelser, leilighet til å drøfte hitrørende reformspørsmål og, om mulig, øve innflytelse på deres praktiske løsning. Det er alt — men det er også overmåte meget!“ Dette program kan man vel si at Kriminalistforeningen under alle omskiftelser har fulgt i sin 75 årige tilværelse.

Det første møte ble også fra innholdets side et minneverdig møte. Det varte ikke bare „tri heile dagar til ende“ — en fjerde dag gikk også med. Referatet fyller (med bilag) vel 200 trykksider. Det var 124 deltakere, de fleste naturligvis fra hovedstaden Kristiania, men også mange utenfra. Justisministeren, statsråd Qvam, overtok dirigentvervet; en lang tid fremover var det tradisjon at Justisministeren var dirigent ved møtene. Første dag talte Hagerup om „Nyere strafferettsbevegelser“ og Dr. Dedichen om „Den moderne kriminalantropologis nuværende stilling“. Det var Lombrosos *kriminalantropologiske* skole og dens motpol den *kriminalsociologiske skole*, og disse skolers kriminalpolitiske programmer, som stod på tapetet. De ble gjenstand for en velorientert og nøktern vurdering. Valget av de to foredragsholdere — en jurist og en psykiater — var karakteristisk for det nære — og stort sett harmoniske — samarbeid mellom jurister og leger som alltid har funnet sted i norsk strafferettspleie og i denne forening. Også andre faggrupper var for øvrig representert på møtet, nemlig fengselsprester og skolefolk.

Deltakerne fikk ikke bare vitenskapelig orientering om tidens internasjonale strømninger. Først og fremst var forhandlingene

¹⁾ Foredrag ved foreningens årsmøte 1. november 1967.

viet praktiske problemer. To dager drøftet man „Behandlingen av forsømt og forbrytersk ungdom“. Grunnlaget for diskusjonen var det forslag til „lov om tvangsoppdragelse“ som nettopp forelå fra Straffelovskommisjonen og som førte til vergerådsloven av 1896, en lov som ble retningsvisende også for utviklingen i de andre nordiske land. Det var på møtet bred tilslutning til den oppdragelsestanke som lå bak utkastet, og diskusjonen ble av de lovgivende myndigheter betraktet som så viktig at den ble gjen-gitt i sin helhet som stortingsdokument i saken. Men det ble fremhevet av flere — og særlig skarpt av Hagerup — at man måtte ikke tro at det hele var gjort ved å få vedtatt en utmerket lov. „Det må vi nemlig ikke glemme“, sa Hagerup, „at hvor usle, fattige og elendige de hjem som det er vår tanke å ta barnene bort fra, er, så vil disse hjem aldri tilnærmelsesvis kunne gjøre den skade, som en slett oppdragelsesanstalt, aldri tilnærmelsesvis! — — — Uheldige anstalter, autoriserte av staten, vil så langt fra hindre forbryterstokkens rekruttering, at de tvertimot vil skape de svorne samfunnsfiender; de svorne, de så å si systematiske, innette forbrytere er ofte dem som er utgått fra slette oppdragelsesanstalter.“

På møtets fjerde og siste dag diskuterte man et annet praktisk viktig emne, „Den betingede straffedom“, med innledningsforedrag av Getz. Den betingede dom som først var tatt i bruk i USA og England, var så vidt begynt å få innpass på kontinentet. Hagerup hadde allerede på det nordiske juristmøte 1890 tatt saken opp, og også ellers vært en varm talsmann for tanken. Getz var mer forbeholden, men hadde likevel til møtet utarbeidet et utkast til lov om emnet. På møtet var det diskusjon både om prinsipp-spørsmål og om enkeltheter, men bred oppslutning om at det burde åpnes adgang til å gi betinget dom. En dommer som deltok i diskusjonen sa at han mente at det ikke var en eneste dommer i landet som ikke hadde et varmt ønske om at forslaget måtte bli lov. Bare to år senere — i 1894 — fikk Norge som det første land i Norden sin lov om betingede straffedommer. Hagerup og flere med ham ga uttrykk for tro på at det nye institutt ville bli forbeholdt forholdsvis ekstraordinære tilfelle hvor det var formildende omstendigheter til stede. Bare en enslig røst, den senere riksadvokat Kjerschow, mente at instituttet ville bli anvendt som benådning, og det i stor stil. Selv han hadde vel neppe forutsett i hvilken grad den betingede dom skulle komme til å revolusjonere vår strafferettspleie.

Jeg har gått så utførlig inn på dette første møte, både fordi det har en særlig historisk interesse og fordi det gir grunnlag for en viss stolthet over en tid da Norge kriminalpolitisk sett inntok en førerstilling i Norden — kanskje i Europa. Den norske kriminalistforening er også den eldste i Norden.

Hagerup opplyste på møtet at styret av den Stangske stiftelse hadde fått en bevilgning på 300 kroner til utgivelse av forhandlingene. Skulle det bli noe overskudd, sa han, ville det bli anvendt til bestridelse av neste møtes utgifter. Men det viste seg den gang som nå at trykningsutgifter har lett for å bli større enn man regner med — det fremgår av de opplysninger formannen ga på neste møte at trykningsutgiftene kom opp i den formidable sum av over 500 kroner!

I det første tiår etter stiftelsen ble det holdt i alt 6 møter, som regel av 3 dagers varighet. Det var i den tid da Straffelovkommissjonen hadde levert sine innstillinger om ny straffelov, fengselslov, løsgjengerlov m. v. En rekke av de mest sentrale kriminalpolitiske spørsmål ble drøftet på møtene. Man diskuterte på to møter (1893 og 1894) ubestemte straffedommer, man diskuterte utilregnelighetsreglene (1896), behandlingen av sinnssyke forbrytere (1893), forholdsregler mot omstreifere (1893), bekjempelse av drukkenskapen ved straff og tvangsarbeid (1894), skjerpede frihetsstraffer (1901), det rettsmedisinske sakkynndighetsvesen (1898) — og også mer spesielle emner, f. eks. reformer i injurielovgivningen (1901). Et referat på tysk av de første møter ble også tatt inn i Mitteilungen der Internationalen kriminalistischen Vereinigung.

Etter at straffeloven av 1902 og de andre lover som hørte med til straffelovreformen var brakt i havn, hvilte Kriminalistforeningen på årene en tid fremover. Styret fant at man burde vente noen tid til man hadde fått noen erfaring om hvordan loven virket før man tok den opp til ny drøftelse. Det gikk 11 år fra det sjette møte i 1901 til det syvende i 1912.

På møtet i 1912 opptrådte som foredragsholder en mann som senere skulle komme til å spille en sentral rolle i norsk kriminologisk og kriminalpolitisk debatt — daværende byråsjef Hartvig Nissen. Han talte om straffutmåling; etter hva jeg har sett opplyst, hadde han selv bedt om å få holde foredraget. Foredraget var bygget opp på statistikk og på beskrivelsen av kriminelle levnetsløp, illustrert ved flerfargede plansjer. Det var behandlingen av tilbakefallsforbrytere i vår rettspraksis Nissen var misfornøyd med. Domstolene anvendte etter hans mening for mange småstraffer før de gikk over til straffer av noen varighet. Det var, mente han, utslag av misforstått humanitet å gi den begynnende lovovertreder den ene lille straff etter den annen. Overfor unge lovovertredere burde man få noe i likhet med de engelske Borstals — det er så vidt jeg vet første gang tanken om den senere arbeidsskole (nå ungdomsfengsel) dukker opp i norsk debatt. Og når det gjaldt vaneforbrytere, burde man ta sikte på å uskadeliggjøre dem, enten gjennom langvarige straffer eller gjennom ubestemt dom. Dette er tanker som kommer igjen i hans

senere forfatterskap. Man kan være uenig i hans vurderinger; til tross for sitt varme hjerte hadde Nissen vanskelig for å akseptere det synspunkt at det finnes en del kriminalitet som man så å si må avfinne seg med, fordi det eneste effektive middel, nemlig varig internering, er for drastisk i forhold til rettskrenkelsens art. Men hva man enn mener om dette, kan man ikke annet enn bøye seg i støvet for det nitide granskningsarbeid som lå bak foredraget.

Ved møtet i 1912 opptrådte også en annen senere forgrunnsfigur, lege Johan Scharffenberg, i debatten. Han etterlyste kunnskaper hos dommerne om kriminalbiologi, og fremsatte ønsket om at legeundersøkelse skulle gå inn som fast ledd av den kriminelle rettspleie. Han erklærte seg som en varm venn av ubestemte straffedommer og risset opp det system som vi senere fikk realisert i sikringsparagrafen i strl. § 39: At man overfor asosiale eller antisosiale forbrytere skulle gi administrasjonen rett til å anvende et helt system av forholdsregler — „fra de aller mildeste som familiepleie, idet man setter dem bort til en familie på landet, og til de aller strengeste som stadig isolasjon i celle for de farligste“ — og med adgang til å prøve snart en mildere, snart en strengere forholdsregel, ettersom vedkommende arter seg.

Det var også andre viktige emner som ble behandlet på møtet i 1912: „Om forandringer i løsgjengerloven“ og „Om sikkerhetsforanstaltninger mot ikke-sinnssyke forbrytere“. Innlederen om løsgjengerloven, politiadjutant Wiesener, skildret levende hvor store forventningene til løsgjengerloven hadde vært og hvor lite forventningene var gått i oppfyllelse. „Da løsgjengerloven sommeren 1907 viste sitt truende skrog i horisonten“, begynte han, „stod våre løsgjengere rundt omkring på bakker og berg og stirret på det fryktelige krigsskip med angst og beven. Det hadde gått store frasagn om dette skip. — — Intet under at våre løsgjengere ble redde da de fikk se det. Enkelte overga seg på nåde og unåde, flere tok flukten, og aldri har vår by vært mer ren for løsgjengere enn de første måneder etter at loven var trådt i kraft.“ Men dessverre, sa foredragsholderen, herligheten ble ikke av lang varighet. Snart gikk det opp for den ene og den annen at loven ikke var så fryktelig som den så ut til, løsgjengerne begynte å vende tilbake til sine tidligere tilholdssteder. Og han siterte en uttalelse fra en mann som av sin kone var blitt truet med anmeldelse til politiet fordi han drev dank i stedet for å arbeide og sørge for familien. „Ja, bare gå og meld meg, du“, svarte mannen, „vi har løsgjengerloven nå“. Bakgrunnen for mannens trygghet var den judisielle behandling som var innført ved loven, i motsetning til tidligere da politiet på egen hånd kunne sette en løsgjenger i arbeidshus for inntil 6 måneder.

Diskusjonen på møtet var livlig — det trykte referat av for-

handlingene var på 220 sider + bilag. Ved avslutningen uttrykte dirigenten, h.r. justitiarius Thinn, ønsket om at styret ikke ville la det gå altfor lang tid hen før det ble nytt møte. Men etter kraftanstrengelsen i 1912 ble det en ny og lang pause, enda styret, som hadde vært uforandret siden stiftelsen, på møtet var blitt supplert med unge og friske krefter. Først i 1925 ble det nytt møte — og det ser ut til at dvaletilstanden også har påvirket interessen, det var ikke mer enn 39 deltakere. Man diskuterte de emner som Straffelovkomiteen nylig hadde gitt innstilling om: Forslaget om sikring og forvaring (med Hartvig Nissen som innleder) og ansvaret for drukkenskapshandlinger (overlege Evensen). Også i 1926 var det møte, ekspedisjonssjef Omsted og Hartvig Nissen innledet om den strafferettslige behandling av unge lovovertredere. Foredragene trakk opp retningslinjene for arbeidsskoleloven av 1928, og ble trykt som bilag til proposisjonen om dette emne. Man gripes kanskje av et visst vemod når man med våre senere erfaringer for øye konfronteres med de lyse forhåpninger til reformverket som man den gang hadde. Forhandlingene fra møtene i 1925 og 1926 ble på grunn av økonomiske vanskeligheter ikke trykt, bortsett fra en del av foredragene som ble trykt i tidsskrifter eller som lovforarbeider,

Etter møtene i 1925 og 1926 var det pause igjen, denne gang til 1935. Men så brakket det også løs for alvor. Først ble det holdt et møte til valg av nytt styre og vedtakelse av vedtekter. Klok av skade vedtok man at det skulle holdes møte hvert år. Det første møte etter reorganiseringen var av de store i foreningens historie. På ny var Hartvig Nissen innleder, og som titel hadde han valgt „Straffelovens grunnprinsipper må moderniseres“. Foredraget var langt, grundig og radikalt. Nissen var en troende — og glødende — forkjemper for et rent individualpreventivt syn. Prinsipielt gikk han inn for et system med ubestemte straffedommer, som han mente var det eneste som tilfredsstilte individualprevensjonens krav. Men selv om man som utgangspunkt ville opprettholde det nåværende system, hadde han forslag til mange forandringer. Kombinasjonen av straff og sikring, eller straff og forvaring, måtte man komme bort fra — lovendringene i 1929 betegnet han som reaksjonære. Han ville også utvide bruken av sikring og forvaring overfor de plagsomme småforbrytere; de stadig gjentatte småstraffene tok han avstand fra, nå som i 1912. På den annen side ville han oppheve alle minimumsstraffer, utvide adgangen til betinget dom, avskaffe regelen i straffelovens § 45 om at bevisstløshet som følge av selvforskyldt beruselse ikke utelukker straff.

Etter foredraget og et forberedt innlegg av Arne Omsted, som i alt vesentlig støttet Nissen, gikk medlemmene hjem — de trengte tid til å tenke. Og så møttes de på ny til dyst i de to følgende

dager, alle datidens koryfeer — fra juridisk side bl. a. riksadvokat Sund og lagmann Nygaard, fra psykiatrisk side direktør Even- sen, professor Ragnar Vogt og overlege Scharffenberg — foruten dr. med. Gabriel Langfeldt som her, så vidt jeg vet, hadde sin debut i foreningen. Der ble diskutert om strafferettens grunnlag, om skyld og gjengjeldelse, om almenprevensjon og individualprevensjon, men naturligvis også om de konkrete reformspørsmål som innlederen hadde reist. Det var på mange punkter tilslutning til de forslag Nissen hadde fremsatt. Således var det overveiende stemning for å sløyfe det dobbeltspørte system ved sikring og forvaring, å sløyfe eller redusere de strenge minimumsstraffer for sedelighetsforbrytelser, og å oppheve bestemmelsen i strl. § 45 om ansvar for rushandlinger. En del av dette er spørsmål som fremdeles er aktuelle. På det prinsipielle plan var meningsforskjellen større. Forhandlingene fra Kriminalistforeningens møte i 1935 er fremdeles, mer enn en menneskealder senere, den mest dyptgående debatt om strafferettslige grunnproblemer som har funnet sted hos oss. Ikke minst interessante var de synspunkter på skyld og rettferdighet som kom fra psykiatrisk hold ved professor Vogt — åpenbart i opposisjon til datidens store svenske navn på området, professor Kinberg. Det lurer, sa Vogt, noe demonisk i dette med å stille samfunnsforsvaret opp som den siste normative regel. „Innebæreren av samfunnsmakten kan finne ut at samfunnets tarv krever dette og hint. Strafferetten skal stå for en meget høyere domstol, det er ikke spørsmål om hva makt-haverne i 1935 i Italia, Tyskland eller hvor det kan være, mener kan være bekvemt for å forsvare samfunnet. Pointet er hva som er etisk riktig.“ Derfor karakteriserte han også straffelovens § 45 om ansvar for handlinger begått i bevisstløshet som følge av selv-forskyldt rus som en skammelig bestemmelse, en skamplett på loven fordi den krenker en av etikkens grunnforutsetninger: Skyld som basis for straff.

Fra 1936 kommer vi inn i en ny tid, karakterisert av det nordiske samarbeid, med en felles årsbok for foreningene i de enkelte land, og med jevnlig deltakelse ved årsmøtene av representanter for søsterforeningene, noe som har brakt en ny dimensjon inn i forhandlingene. Den drivende kraft for å etablere dette samarbeid var president Karl Schlyter. Mange av oss vil ha denne merkelige og dynamiske — undertiden noe plagsomt dynamiske — personlighet i varm erindring. Omtrent fra denne tiden skriver også mine første personlige minner om foreningens virksomhet seg. Jeg tror det var i 1938 at jeg som nokså ung juridisk kandidat for første gang, sammen med en venn, forvillet meg inn på et møte i Kriminalistforeningen — senere har jeg overvært de fleste. Jeg husker jeg syntes det var en meget alvorlig forsamling. Ekspedisjonssjef Kyhn Gløersen holdt foredrag om „Forvarings-

bestemmelsene i straffelovens § 39a“. Det er to ting jeg enda minnes fra foredraget, og som altså må ha gjort inntrykk på den unge mann. Det ene var at med det humane syn som nå preger fangebehandlingen i de nordiske land, er det ikke mulig å gjennomføre noen vesensforskjell mellom behandlingen av forvaringsfanger og behandlingen av straffanger med lengre straffetider. Det annet var at han gjerne ville unne forvaringsfangene en røyk — men så var det dette med brannfaren da! I så måte er visst dristigheten senere blitt større.

Jeg nevnte at man ved rekonstruksjonen av foreningen i 1935 hadde tatt inn i lovene en bestemmelse om at det skulle holdes årsmøte hvert år. Men krigen ville det annerledes. I okkupasjonsårene 1940 til 1944 var foreningens virksomhet på ny innstilt. Da den tok opp virksomheten igjen høsten 1945, var det et både viktig og brennbart emne som ble tatt opp, nemlig „Rettsoppgjørets kriminalpolitiske og sosiale problemer“. Det var på ny et av de store møter i Kriminalistforeningens historie. Det ble holdt i Universitetets gamle festsal og gikk over to dager. Den første dag var det fire innledningsforedrag over forskjellige sider av problemet, neste dag var viet en diskusjon hvor mange synspunkter — ikke minst de som på den tid var høyst upopulære — kom til orde. Man kunne konstatere at det fri ord igjen hadde gjort sitt inntog i Norge og at det nå som før var høyt under taket i Den norske kriminalistforening. Foredragene ved møtet ble — foruten å trykkes i Nordisk Kriminalistisk Årsbok — også utgitt som en egen publikasjon.

For øvrig var møtet i 1945 preget av gleden over igjen å møtes med representanter for våre naboland og merke den varme samfølelse som strømmet mot oss. Den som ikke selv har opplevd krigen og den åndelige isolering som den førte med seg, kan vel vanskelig fullt ut forstå dette. Blant gjestene var president Schlyter som brakte en hilsen fra nabolandenes foreninger, og som også benyttet anledningen til å bringe en varm hyllest til sin uforglemmelige venn Hartvig Nissen som nettopp var avgått ved døden.

Foreningens historie de siste 20 år skal jeg omtale ganske kort, den har forløpt etter et mønster som medlemmene kjenner. Foreningen har hatt den lengste kontinuerlige arbeidsperiode i sin historie. Det er blitt gjennomført den ordning at medlemmene får tilsendt vårt fellesnordiske tidsskrift, Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab. Økonomisk har dette bare vært mulig å gjennomføre ved den velvilje og støtte som Justisdepartementet alltid har vist foreningen. Årsmøtets forhandlinger har vært referert i Nordisk Kriminalistisk Årsbok, dessverre i de seneste år med atskillig forsinkelse. Dessuten har det hvert år gjerne vært holdt ett eller flere møter i tillegg, hvor forhandlingene ikke er trykt,

bortsett fra at foredragene kan være blitt publisert som tidsskrift-artikler. Som forhandlingsemner har oftest vært valgt aktuelle lovgivningspolitiske spørsmål, men også emner av rent kriminologisk art har vært tatt opp. Jeg tenker f. eks. på det store møte i 1958 om „Kriminalitetsutviklingen i Norge etter krigen — særlig med tanke på ungdomskriminaliteten“. På noen møter har bølgene gått høyt, på de fleste har tonen vært fredsommelig. Som et nytt ledd i virksomheten er de nordiske kriminalistmøter kommet til. Kriminalistmøtene er også Schlyters verk. De holdes hvert femte år; det fjerde av disse møter ble holdt i Oslo i 1957 i Den norske kriminalistforenings regi.

Under forberedelsen av dette foredraget har jeg hatt anledning til et par dager å dukke ned i fortiden, å blade og lese i de gamle årganger av foreningens forhandlinger. At det foreligger ordrette, stenografiske referater gjør et slikt studium til en tiltrekkende opplevelse. Det er naturligvis mangt et ord som er sagt på våre møter i de 75 år som strengt tatt ikke hadde fortjent å komme på trykk. Men det fullstendige referat gjenskaper atmosfæren på en spesiell måte. Under studiet får de tidligere generasjoner liv for leseren. I de første årganger gjelder det personer som jeg selv ikke har hatt personlig berøring med — lysende navn som Hagerup og Getz, eller mer beskjedne arbeidere i Herrens vingård. Etterhvert som vi nærmer oss vår egen tid, vekkes minnet om mennesker som jeg selv og mange av dere har kjent og opplevet, men som i dag er borte. Noen av dem er nevnt i det foregående. I studiet av de eldre årganger kan det nok av og til hende at man smiler over en uttrykksmåte eller en forestillingsverden som ikke er vår — slik som fremtidige generasjoner vil komme til å smile av oss —, men iallfall for mitt vedkommende sitter jeg tilbake med en øket respekt for innsikten, klokskapen og det menneskelige engasjement hos dem som har gått før oss.

En gjennomgang av forhandlingene gir også et bilde av hvilke problemer som har vært aktuelle til enhver tid. Noen emner synes å ha evig aktualitet. På det første møte i 1892 diskuterte man barnevern og den betingede dom. De samme emner kunne godt ha vært satt opp på programmet for i dag. Tilsvarende gjelder for andre emner fra de samme år, slik som behandlingen av abnorme lovovertredere eller spørsmålet om straff og tvangsarbeid overfor drukkenskapsforseelser. Men noen emner forsvinner med samfunnsutviklingen — vi får vel si heldigvis. Å diskutere „Forholdsregler mot omstreifere“ (1893) eller „Skjerpede frihetsstraffer“ (1901), ville ikke være aktuelt i dag. Men til gjengjeld dukker nye problemer opp — dagens forhandlingsemne („Narkotikasakene sett fra rettsvesenets side“) bærer bud om det. Hvis foreningen følger med sin tid, vil det nok også i fremtiden by seg emner for diskusjon.

Ved 75-års jubileet er fødselsdagsbarnet tross sin høye alder i god vigør — jeg vet ikke om det i noen grad henger sammen med at foreningen har tatt seg en langvarig og styrkende søvn inniblant. En kan vel ikke vente at foreningen i dag skal ha en fullt så sentral plass som den hadde fra stiftelsen av, da den var alene på området. Spesialiseringstendensen har gjort seg gjeldende, det er etter hvert blitt mange andre fora for diskusjonen, både i foreninger og tidsskrifter. Men Den norske kriminalistforening er fremdeles det mest allsidige og representative forum for drøftelse av kriminologiske og kriminalpolitiske spørsmål. Her møtes jurister og leger, psykologer, sosiologer, sosialarbeidere og andre interesserte for å utveksle synspunkter og erfaringer. Derfor vil forhandlingene i denne forening også ha betydelig interesse for de lovgivende myndigheter. I så måte er Hagerups ord fra det første møte gått i oppfyllelse. Det er ikke mange av de vesentlige straffelovsendringer som er gjennomført i de 75 år, som ikke på det ene eller annet trinn av forberedelsen har vært diskutert her. Det beste ønske for foreningens fremtid må være at den bevarer denne livskraft og innflytelse. Skulle jeg nevne et enkelt punkt hvor jeg kunne ønske en forandring, måtte det være at de yngre i foreningen må bli mer frimodige til å gripe ordet. De eldres erfaring og livsvisdom i all ære, fornyelsen må en vel vente skal komme fra de yngre?

Johs. Andenæs.